

POVIJESNI RAZVOJ ZNANSTVENOGA NAKLADNIŠTVA NA NEKOLIKO PRIMJERA

Vladimir Ruf, Ivan Penava, Marko Miloš
Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru
Informacijske znanosti

SAŽETAK

Ovaj rad ima za cilj predstaviti osnovne postulate i povijesni pregled znanstvenoga nakladništva s naglaskom na par primjera koji su znanstveno nakladništvo definirali kao takvo, kao što su Journal des sçavans i Philosophical Transactions of the Royal Society - prva dva znanstvena časopisa koji datiraju u 1665. godinu. Pad kvalitete radova dovodi do pada kriterija za publiciranje u znanstvenim časopisima i u konačnici do pada standarda obrazovanja, a što se također razmatra u radu kroz prizmu djelovanja velikog broja (često i neakreditiranih) visokoškolskih ustanova u BiH. Važno je spomenuti i poziciju Sveučilišta u Mostaru (SUM), kao jedinog javnog sveučilišta u BiH na hrvatskome jeziku - u sferi znanstvenoga nakladništva, te navesti neke bitne pojedinosti i napredak koji je SUM ostvario u posljednje vrijeme, a koji se tiče osnivanja sveučilišne nakladničke kuće, tiskare i registra radova djelatnika. Zaključna razmatranja vezana su ponajviše za budućnost znanstvenoga nakladništva te su određenoj mjeri i fiksijska, što ne znači da za par godina neće doći do ostvarenja predviđanja.

Ključne riječi: znanost, nakladništvo, Humboldt, znanstveni časopis, znanstveni članak, Bosna i Hercegovina

Osoba za razmjenu informacija:

Vladimir Ruf - vladimir.ruf@ff.sum.ba; vruf97@gmail.com

UVOD

Mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije znanost definira kao “skup svih sustavno metodski stečenih i uobičajenih znanja te djelatnost kojom se stječu takva znanja”(1). Znanstveni časopisi, kao publikacije čija je svrha unaprijediti znanost objavljivanjem novih istraživanja i njihovih rezultata, smatraju se znanstvenim djelima koja su najčešće usko specijalizirana na neko od područja znanosti, iako to ne mora nužno biti slučaj. Akademik Marušić časopise definira kao “žarišta znanstvene aktivnosti u svojem okruženju i među svojim čitateljima i autorima”. Također, “časopis uči ljude kriterijima, pomaže im da lakše publiciraju svoje radove i predstavlja nas svijetu u svjetlu u kojemu bismo sebe htjeli vidjeti - kao doličan dio svjetske znanstvene zajednice (2).”

Osim ovog časopisa, u Engleskoj je te iste, 1665. godine objavljen i *Philosophical Transactions of the Royal Society* (engl. *Filozofska razmatranja Kraljevskoga društva*) i te publikacije su prve specijalizirane periodične publikacije čiji je sadržaj skoro u potpunosti bio posvećen istraživanjima i znanstvenom napretku. Prvi broj ovog časopisa izašao je kao godišnjak i to na 408 stranica (3).

Broj znanstvenih časopisa s vremenom raste, pa se tako samo u 18. stoljeću pojavilo preko tisuću izdanja koje su, u početku, uglavnom, bila dnevna izdanja, ali su osiguravali financijsku i uređivačku stabilnost pa bi se uspostavljali kao stalni časopisi, uglavnom kao tromjesečnici (*quarterlies*) ili godišnjaci (*yearbooks*) (4).

Objavljeni rezultati nečijega istraživanja postali su s vremenom i indikator kvaliteta u nekoj znanstvenoj disciplini, pa tako na državnim sveučilištima u Europi, ali i na privatnima u Americi (ne zaboravimo - najcjedenija sveučilišta u SAD-u su upravo privatna poput Harvarda, MIT-a ili Yalea dok više škole [*community colleges*] predstavljaju niže rangirane obrazovne visokoškolske institucije) dolazi do svojevrsnog buma u znanstvenom nakladništvu. Trend “bujanja” znanstvenih časopisa u svijetu nastavlja se do kraja 20. stoljeća, a u tome nije zaostajala ni bivša Jugoslavija - primjerice, u Bosni i Hercegovini je pred kraj osamdesetih godina 20. stoljeća aktivno bilo oko tri stotine periodičnih publikacija (5). Međutim, zbog ratnih djelovanja devedesetih

godina, akademska i znanstvena infrastruktura je uništena zbog prekida kontinuiteta - nemogućnosti ozbiljnijeg bavljenja znanstvenim radom, odlaska i smrti brojnih uglednika koji su umnogome radili na znanstvenom napretku, a i zbog rapidnog opadanja kvaliteta i kriterija za objavu u časopisima.

ZNANSTVENO NAKLADNIŠTVO I SVEUČILIŠTE U MOSTARU

Sveučilište u Mostaru (SUM), s druge strane, ima razgranatu izdavačku djelatnost, koja, kako stoji na stranici jednog od fakulteta, “obuhvaća objavljivanje knjiga, prijevoda vrijednih knjiga, udžbenika, monografija autora nastavnika i suradnika članica Sveučilišta, zbornika radova članica Sveučilišta, izvješća s konferencija, kongresa i simpozija u organizaciji Sveučilišta i njegovih članica te službenih i periodičnih publikacija Sveučilišta kao tiskanih izdanja, izdanja diseminiranih računalnim mrežama, disketa, CD-diskova, video i tonskih zapisa kao i drugih oblika izdanja (6).” Godine 2019. pokrenuta je Sveučilišna nakladnička kuća PRESSUM i usvojen Pravilnik o nakladničkoj djelatnosti Sveučilišta u Mostaru sa šest poglavlja i dvadeset članaka (7), a 2020. pokrenuta je Sveučilišna tiskara koja za cilj ima tiskati izdanja SUM-a (8). Osim toga, Sveučilište u Mostaru posjeduje i Registar radova kao središnju bazu bibliografskih podataka o objavljenim radovima djelatnika Sveučilišta u Mostaru, a čija je svrha i praćenje znanstvene produktivnosti djelatnika zbog potrebe unutarnje i vanjske potrebe. Osim toga, Registar je zamišljen i kao “digitalni repozitorij unutar kojeg postoji mogućnost skladištenja cjelokupnih radova indeksiranih u bazi, pod uvjetom da je autor teksta suglasan i da tekst nije zaštićen nekom vrstom autorskih ili izdavačkih prava, kao i skladištenja završnih i diplomskih radova te doktorskih disertacija studenata Sveučilišta u Mostaru (9). Elektronske knjige više ne predstavljaju daleku budućnost i koncept koji može biti viđen samo u filmovima znanstvene fantastike - one su među nama i polako zauzimaju svoje mjesto pod suncem. Pojedine knjige i časopisi više i ne postoje u tiskanome obliku, nego samo kao internetska/digitalna izdanja - čak i na području Bosne i Hercegovine.

ZAKLJUČAK

Znanstveno nakladništvo se temelji na znanstvenoj komunikaciji koju je dalje nemoguće odvojiti od znanstvene djelatnosti i moderne znanosti (10). Znanstveno nakladništvo podrazumijeva znanstveni pristup kada je u pitanju uređivanje časopisa, objavljivanje sveučilišnih udžbenika, ali i pohranu podataka istraživanja u repozitorijima i slično (11,12). U pogledu provjere akademske čestitosti već je došlo do napretka, ali još uvijek postoji prostora za više - uvezivanjem internetskih servisa i raspoloživih resursa u IoT (Internet of Things), mrežnu infrastrukturu koja za cilj ima komunikaciju i integraciju hardvera i softvera svih vrsta - a jedno od uvezivanja uključuje i ono znanstveno, gdje se uvezuju baze podataka i njihov sadržaj jedne s drugima, a šanse za plagiranje smanjit će se na minimum. Akademske pisanje će se ocjenjivati unificirano, a autore članaka i njihov faktor utjecaja citiranja (Citation Impact) bit će jednostavno provjeriti s par klikova, baš i kao recenzentski postupak koji će biti takav da će biti omogućena dvosmjerna komunikacija i razmjena mišljenja, što bi nesumnjivo trebalo dovesti do porasta - i kvalitativnoga i kvantitativnoga - u pogledu znanstvene produktivnosti. Zbog života u pandemijskome vremenu - dijelovi budućnosti već su postali stvarnost - fakultetska predavanja, debate, znanstveni skupovi, simpoziji i kongresi već se održavaju online putem platformi kao što su Google Meet, Zoom ili Microsoft Teams a napredak može predstavljati jedino hologramska projekcija predavača. Međutim, to je već spekulativna fikcija i najbolje bi se bilo trenutno zadržati na tomu, dok tehnologija neumoljivo iz dana u dan ide naprijed.

LITERATURA

1. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 13. 5. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67353>>.
2. Marušić Ana i Marušić Matko, "Struggle for visibility: a small journal in a small country", Struggle for visibility: a small journal in a small country. INASP newsletter, International Network for the Availability of Scientific Publications, 1995., br. 5, str. 8-9.
3. "Philosophical Transactions (1665-1678)", JSTOR, <<https://www.jstor.org/stable/i206866>>, (13. V. 2021.)
4. Srebren Dizdar, "Za i protiv otvorenog pristupa akademskim djelima u kontekstu savremenog istraživačko-izdavačkog procesa", *Bosniaca*, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, god. XXIV (2019.), br. 24, str. 26-39.
5. Izdavačka djelatnost", Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru, <<http://aptf.sum.ba/hr/izdava%C4%8Dka-djelatnost.html>>, (13. V. 2021.)
6. Pravilnik o izdavačkoj djelatnosti", Sveučilište u Mostaru, <<https://www.sum.ba/objave/pravilnici/pravilnik-o-izdavackoj-djelatnosti/>>, (13. V. 2021.)
7. Prva Sveučilišna tiskara i Sveučilišna Galerija u BiH kao doprinos znanosti i umjetnosti", Sveučilište u Mostaru, <<https://www.sum.ba/objave/novosti/prva-sveucilisna-tiskara-i-sveucilisna-galerija-u-bih-kao-doprinos-znanosti/>>, (13. V. 2021.)
8. "Registar radova Sveučilišta u Mostaru", Sveučilište u Mostaru, <<https://pub.sum.ba>>, (13. V. 2021.)
9. O. C., "Vareš je prvi grad u BiH koji je imao web-stranicu", 27. IX. 2016., Večernji list BiH, <<https://www.vecernji.ba/kultura/vares-je-prvi-grad-u-bih-koji-je-imao-web-stranicu-1116613>>, (13. V. 2021.)
10. Šimić J, Babić D. Znanstvena komunikacija u biomedicini i zdravstvu. Zdravstveni glasnik. 2018; 2: 68-70.
11. Utrobičić A, Šimić J, Malički M, Marušić M, Marušić A. Composition of editorial boards and peer review policies of Croatian journals indexed in Web of Science and Scopus. European science editing, 2014;2;31-33.
12. Krleža-Jerić, K., Gabelica M, Banzi R, Krnić-Martinić M, Pulido B, Mahmić-Kaknjio M, Reverie L, Šimić J, Utrobičić A, Hrgović I. IMPACT Observatory: tracking the evolution of clinical trial data sharing and research integrity. *Biochemia Medica*. 2016; 26: 308-17.